

Dă culoare
școlii tale!

Anca Tîcă * Miruna Tîrcă * Mircea Toma

Artă participativă în școli

Culegere de bune practici

Asociația
KOMUNITAS

Anca Tîcă * Miruna Tîrcă * Mircea Toma

Artă participativă în școli

Culegere de bune practici

București 2016

© Asociația Komunitas

Toate drepturile sunt rezervate. Nicio parte a acestei publicații nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, fără acordul scris al titularului dreptului de autor, cu excepțiile prevăzute de lege.

Producție: Artix Plus / www.smartprint.ro

Tiraj:

Texte: Anca Tîrcă, Miruna Tîrcă, Mircea Toma

Grafică: Andrada Bulai

ISBN 978-973-0-21487-1

CUVÂNT CĂTRE CITITOR

1.	"Dă culoare școlii tale!", un proiect pentru școli creative	9
	Miruna Tîrcă	
2.	Mediul fizic școlar – al treilea profesor	13
	Anca Tîrcă	
3.	Artă și educație - promovarea diversității și ideilor de drepturi prin artă/artă participativă	17
	Mircea Toma	
4.	Cum am dat culoare școlilor - bune practici din proiect	25
	Anca Tîrcă	
	# 1 Școala "Ion Vișoiu" din Chitila, Ilfov	27
	#2 Școala nr.31 din București	31
	#3 Colegiul "Mihai Eminescu" din București	47
	#4 Școala "Ferdinand I" din București	57
	#5 Școala "Liviu Rebreanu" din Cluj	67
	#6 Școala din Contești, Teleorman	77
	# 7 Gimnaziul "Gh. Șincai" din Râciu, Mureș	87
5.	ANEXE	95
	Anca Tîrcă	
	Miruna Tîrcă	
	# 1 Resurse suplimentare	95
	# 2 Școlile participante în proiect	95
	# 3 Elevii participanți în proiect	96
	# 4 Voluntarii din proiect	99
	# 5 Echipa de proiect	100
	#6 Pereți care vorbesc - detalii ale picturilor murale	101

CUVÂNT CĂTRE CITITOR

Multe școli de la noi și din multe alte părți ale lumii par încremenite într-un model de educație depășit de nevoile societății în care trăim. Lumea s-a schimbat, școlile prea puțin sau deloc. Ruptura dintre ce oferă școala și interesele și preocupările tinerilor este tot mai mare. Într-un secol în care se cere creativitate, colaborare, gândire critică, implicare, participare, abilități de antreprenoriat, adaptabilitate și inovare, mulți copii învață în continuare doar să reproducă informații. Clădirile, organizarea și modul în care se predă sunt de multe ori la fel ca cele de care au avut parte și generațiile trecute. E timpul unei școli altfel, mai creativă și mai dinamică, mai pusă pe schimbare și mai adaptată vremurilor, o școală mai de secolul 21.

În acest context, noi, cei din Asociația Komunitas, împreună cu diverși parteneri și colaboratori, testăm și pilotăm de câțiva ani diverse proiecte educaționale, care își propun să inoveze, să inspire și să schimbe paradigma menționată mai sus. În acest scop, am creat programul educațional ”Școli creative”, sub umbrela căruia adunăm proiecte de intervenții participative care și-au propus să dea startul schimbării la față a școlilor.

S-a demonstrat că un mediu fizic vesel și plăcut joacă un rol important în îmbunătățirea atmosferei din școală și, ca urmare, a calității educației și a rezultatelor învățării. Considerat un fel de „al treilea profesor”, mediul îi „vorbește” copilului prin ceea ce îi oferă ca posibilitate de acțiune și experiență. Cu cât elevii contribuie mai mult la îmbunătățirea spațiului din școala lor și au posibilitatea să își pună în practică propriile idei, cu atât mai mult se vor simți și ei proprietarii locului și vor aprecia schimbările făcute și eforturile depuse. În loc de clădiri cenușii și mohorâte, putem avea școli prietenoase, vesele și colorate, în care copiii să aibă un cuvânt de spus și în care să vină cu drag.

”Dă culoare școlii tale!” este cea mai recentă inițiativă a noastră, un proiect curajos, care a testat, în premieră pentru România, o metodologie de artă participativă de tip pictură murală.

Publicația de față, unul dintre produsele de diseminare a rezultatelor proiectului și a ideilor din spatele acestuia, este structurată în câteva secțiuni complementare care creionează principalele repere ale unui model de intervenție participativă prin artă în școli:

”Mediul – al treilea profesor” este o pledoarie pentru transformarea din interior a școlilor în unele prietenoase și creative, care sunt interesate ca spațiul lor să fie unul de calitate și primitor pentru copii.

”Artă și educație” vorbește despre promovarea diversității și drepturilor omului prin intermediul artei participative.

”Artă colaborativă în școli” face o trecere în revistă a bunelor practici din alte țări, din care putem învăța și din care ne putem inspira.

”Cum am dat culoare școlilor – bune practici din proiect” spune povestea proiectului nostru, așa cum s-a derulat ea în fiecare dintre cele 7 școli partenere.

Publicația se încheie cu o serie de Anexe, care cuprind trimiteri către resurse suplimentare, numele tuturor participanților din proiect și o selecție de fotografii cu detalii din cele 7 picturi murale realizate în școli.

Mulțumim tuturor elevilor, profesorilor și directorilor din școlile pilot, precum și facilitatorilor și artiștilor vizuali care s-au implicat în proiectul ”Dă culoare școlii tale!” și ale căror gânduri și opinii despre activitățile pe care le-au susținut se regăsesc și în prezenta publicație: Sabina Lefter, Ana Maria Țoni, Lala Panait, Mihai Iacob, Narcis Martiniuc, Daniela Bălăneanu, Măriuca Tocae, Mădălina Pavel, Alexandra Călinescu, Ana Andronic, Delia Popa și Silviu Medeșan.

Lectură plăcută!
Autorii

„Dă culoare școlii tale!” un proiect pentru școli creative

Miruna Tîrcă

„Dă culoare școlii tale!” este cel mai recent proiect al Asociației Komunitas, derulat în perioada 01 septembrie 2015 – 30 aprilie 2016, în cadrul unui program educațional mai amplu al organizației, denumit ”Școli creative”. Conceput și inițiat de Asociația Komunitas, proiectul s-a derulat în parteneriat cu Centrul pentru Educație și Formare Sintagma (București/Teleorman), Asociația Colectiv A (Cluj) și Asociația KulturTrip (Târgu Mureș).

Obiectivul general al proiectului a constat în promovarea și respectarea valorilor democratice și drepturilor omului în școli și comunități prin crearea, în premieră în România, a unui model pilot inovator de program de artă participativă de tip pictură murală, model care poate constitui în viitor un punct de pornire pentru programe complexe, cu o cuprindere mai amplă la nivel național și susținere instituțională, menite să transforme școlile românești în unele mai creative, cu un etos și un mediu fizic școlar mai prietenoase.

În cele opt luni de implementare, proiectul a inițiat și realizat o serie de intervenții artistice participative în spațiul a 7 școli gimnaziale, pe teme ce țin de drepturile omului, incluziune socială, combaterea discursului discriminatoriu sau instigator la ură. Patru ONGuri, 7 artiști, 5 facilitatori, 1 expert în educație, o echipă de management și de comunicare au lucrat împreună într-o inițiativă pilot, în care au fost implicați 140 de elevi din 5 localități: București, Chitila (jud. Ilfov), comuna Conțești (jud. Teleorman), Cluj, comuna Râciu (jud. Mureș).

Proiectul a fost structurat în mai multe etape și subcomponente:

1. Etapa educațională

În cadrul acestei etape au fost derulate 42 de ateliere pentru elevii participanți la proiect. În fiecare dintre cele 7 școli au avut loc câte trei ateliere teoretice, care au avut rolul de a familiariza pe copii cu problematica drepturilor fundamentale ale omului și, respectiv, drepturile copilului, astfel încât să fie capabili să identifice un mesaj civic pentru pictura murală pe care urmau să o realizeze ulterior. Atelierele au fost organizate și susținute de facilitatorul alocat școlii respective, iar programul acestora a inclus exerciții de ice-breaking, exerciții de animație socio-educativă pe tematica antidiscriminării, antirasismului și diversității, activități și dezbateri pe tema drepturilor omului/copilului, proiectii de clipuri video. Atelierele s-au derulat conform unei metodologii special elaborate de către experții din proiect, care a stabilit aspecte standard pentru toate școlile pilot.

După finalizarea atelierelor teoretice, au urmat câte trei ateliere practice, susținute, de asemenea, în fiecare școală, cu rolul de a familiariza pe copii cu diverse tehnici de pictură, de a stabili tema lucrării murale și de a realiza schițe și desene cu tema respectivă. Atelierele practice au fost susținute de artiști vizuali, în colaborare cu facilitatorii.

2. Realizarea propriu-zisă a picturilor murale

În fiecare dintre cele 7 școli pilot, elevii, împreună cu artistul vizual angajat prin proiect, au realizat o pictură murală de mari dimensiuni (aprox. 30 m²). Tematica picturilor murale a fost din domeniul multiculturalității, diversității, antidiscriminării, antirasismului, drepturilor omului/ copilului etc. și a fost propusă de elevi și agreată cu conducerea școlii. Picturile murale au fost realizate în luna martie 2016, conform

unui orar de lucru stabilit de către fiecare grup de lucru din școală și de artistul vizual și facilitatorul alocati, în funcție de condițiile concrete din școli și de disponibilitatea de timp a tuturor părților implicate. Sesiunile de lucru au fost monitorizate de către facilitatori, care au avut rolul de a soluționa orice problemă apărută pe perioada de realizare a lucrărilor și de a organiza toată logistica necesară.

Spațiul în care s-a realizat pictura murală a fost propus de elevi, după consultări cu conducerea școlii. În toate școlile acesta a fost unul dintre holurile principale ale clădirii. Fiecare compoziție a avut un mesaj civic, discutat în prealabil în atelierelor de pregătire. Acestea au fost:

- Școala "Liviu Rebreanu" din Cluj - antidiscriminare - împreună în cartiere
- Școala gimnazială din Râciu, județul Mureș - dreptul la cultură, la educație, la sănătate
- Colegiul "Mihai Eminescu" din București - respect pentru diversitate, toți diferiți, toți egali
- Școala "Ion Vișoiu" din Chitila - dreptul la educație
- Școala "Ferdinand I" din București - egalitatea de gen, eroii din viața de zi cu zi
- Școala nr. 31 din București - diversitate, egalitate, dreptul la opinie, dreptul la educație
- Școala din Contești, județul Teleorman - 15 drepturi ale copilului (fiecare copil a creat o poveste cu un erou gândit de el, care luptă pentru apărarea unui drept).

Pentru a marca cele 4-5 luni de proiect în școală și finalizarea picturii murale, în fiecare școală a fost organizat un vernisaj ce a avut ca scop crearea unui moment plăcut pentru copiii participanți la proiect și diseminarea rezultatelor proiectului în comunitatea locală. La eveniment au participat echipa de proiect, elevii din grupul de lucru, alți elevi din școală, profesorul coordonator,

director, părinți ai copiilor din grupul de lucru, alți profesori (din școală și din alte școli), inspectori, reprezentanți ai autorităților locale, mass media, alte ONGuri etc. Evenimentul a fost gândit ca unul nonformal și s-a derulat în spațiul unde se afla pictura murală. Organizarea a fost făcută de către facilitator în colaborare cu conducerea școlii și a constat în scurte intervenții ale membrilor echipei de proiect, elevilor, profesorului coordonator, directorului școlii și înmânarea de diplome copiilor și profesorilor care au făcut parte din grupul de lucru al proiectului.

3. Dotarea cluburilor de pictură

În fiecare dintre cele 7 școli pilot a fost înființat un club de pictură, al cărui scop este să asigure sustenabilitatea proiectului după finalizarea acestuia. Așa cum se menționează în acordul de parteneriat încheiat între asociație și școală, în spațiul clubului vor avea acces toți elevii și profesorii școlii pentru a continua să realizeze activități de artă participativă în școala lor; a desfășura ore de desen; a se pregăti pentru concursuri de profil; a participa la activități extrașcolare legate de domeniul artei și culturii. Spațiul în care funcționează clubul de pictură a fost stabilit de către echipa de proiect și conducerea școlii, iar dotarea acestuia a inclus șevalete, suporturi de planșetă, câteva piese de mobilier, panou pentru afișaj și diverse materiale de pictură, de la seturi de creioane colorate și culori, pensule, hârtie, până la șorțulețe de protecție și cutii de depozitat.

4. Organizarea unei sesiuni de formare pentru profesori

În ultima lună de proiect a fost organizată o sesiune de formare de o zi pe teme de artă participativă în școli pentru profesorii coordonatori din cele 7 școli pilot și pentru alți 13 profesori interesați de acest domeniu. Programul sesiunii a inclus referiri la ce înseamnă un mediu școlar prietenos și la rolul artelor plastice în îmbunătățirea acestui mediu și în promovarea multiculturalității și diversității. Pe baza conținuturilor transmise la curs, participanții au elaborat planuri în legătură

cu acțiunile pe care și-au propus să le inițieze pentru a aduce arta participativă în școlile în care lucrează. Metodologia utilizată a fost una activ-participativă, bazată pe principiile de învățare ale adulților.

5. Documentarea și comunicarea proiectului

Din experiențele anterioare de lucru știm cât sunt de importante pentru un proiect procesele de documentare și comunicare publică. Prin materialele și produsele media care au rezultat în urma inițiativei "Dă culoare școlii tale!" am încercat să acoperim o paletă cât mai largă de comunicare. Astfel, am organizat o conferință de lansare a proiectului și una de diseminare și am conceput și elaborat următoarele instrumente: o culegere de bune practici, un set de recomandări, un film documentar, un website(<http://scolicreative.ro/>) și o pagină de Facebook.

Astfel, după finalizarea tuturor componentelor din proiect, am avut următoarele rezultate: 7 picturi murale participative de mari dimensiuni, 7 cluburi de pictură amenajate, 140 de elevi care și-au dezvoltat abilități de participare civică, un film documentar, un ghid de bune practici și un model pilot de artă participativă care sperăm că va sta la baza unor programe extinse la nivel național.

Ceea ce ne-am propus să demonstrăm prin proiectul "Dă culoare școlii tale!" a fost faptul că schimbările relativ mici dintr-o școală pot avea un impact enorm asupra elevilor, mai ales prin implicarea lor directă în activități nonformale de promovare a valorilor democratice și în intervenții de artă participativă, menite să îi responsabilizeze și să le dezvolte abilitățile de cetățenie activă.

În urma acestei experiențe, putem afirma cu tărie că arta participativă are puterea de a redefini spațiul școlar și relația elevilor cu mediul lor de zi cu zi, fiind o formă eficientă de implicare comunitară la nivelul școlii și, totodată, de revendicare a dreptului la școală ca spațiu public, care le aparține mai ales elevilor (sau cel puțin ar trebui să le aparțină, în teorie). În urma unui astfel de proiect există o mare probabilitate ca

elevii să înceapă să își perceapă altfel școala și să își contureze o relație personală cu ea.

Procesul educațional prin care elevii au ajuns să picteze un perete în mod colectiv este mai important decât calitatea estetică a picturilor realizate; cu alte cuvinte, ceea ce am urmărit prin acest proiect nu a fost să desenăm, pur și simplu, pereții, ci să facilităm un întreg proces de dezvoltare personală și comunitară, la nivelul școlii, la finalul căruia copiii au ajuns într-adevăr să țină pensula în mână, luând parte în mod direct la actul artistic și realizând o pictură murală colectivă.

În general, atunci când ne gândim la procese precum dezvoltare comunitară, implicare și participare publică, ni se înfățișează mai degrabă imaginea unor adulți care se organizează încercând să rezolve probleme, să propună soluții de îmbunătățire a mediului cotidian, eventual să conteste deciziile autorităților.

În realitate, școala reprezintă tot o comunitate în care există o mulțime de provocări, și încă unele extrem de importante, pentru că aici sunt creuzetele în care se dezvoltă viitoarele generații de cetățeni – aceasta fiind și premisa de la care plecăm, noi, cei din Asociația Komunitas, atunci când concepem și implementăm programe în care elevii se implică, se autoorganizează, învață să lucreze împreună și să transforme în mod colectiv spații din imediata lor apropiere.

Mediul fizic școlar – al treilea profesor

Anca Tîrcă

În ultimele decenii, rolul școlii s-a îndepărtat mult de cel tradițional, transmiterea de cunoștințe delimitate strict pe discipline de studiu, și a devenit mult mai complex. În multe sisteme de învățământ copiii sunt educați multidisciplinar pentru a se adapta la schimbare și sunt ajutați să-și dezvolte propriul potențial, să fie creativi și motivați să învețe pe tot parcursul vieții. Sunt promovate valorile unei societăți deschise și se pune accent pe valorizarea diversității, toleranță și gândire critică. E vorba de un nou rost al școlii, care nu poate fi îndeplinit decât dacă se schimbă modul și spațiul în care are loc învățarea.

Funcția influențează forma

În ultima vreme, arhitecți din diferite părți ale lumii au venit cu propuneri de clădiri de școli care nu mai au nimic în comun cu construcțiile tradiționale cu care suntem familiarizați. Au dispărut pereții, spațiile de învățare nu mai sunt delimitate în clase și coridoare, au apărut zone de relaxare sau de vizionări de filme, sunt folosite materiale naturale, panouri solare sau sensori de lumină. Interioarele acestor școli nu mai arată deloc a instituții, ci mai degrabă a vaste locuințe moderne și primitoare.

Pe de altă parte, după principiul „funcția influențează forma”, tot mai multe școli au înțeles că trebuie să își regândească periodic spațiul de care dispun pentru a ține pasul cu schimbarea modului în care învață copiii. Se face astfel trecerea de la săli de clasă rigide și uniforme, la spații care încurajează colaborarea și învățarea bazată pe proiect și investigație. În aceste școli, designul sălilor de clasă facilitează dezvoltarea competențelor pe care cercetarea pedagogică le consideră ca necesare în acest secol: colaborare, inovare, creativitate, comunicare, responsabilitate, cunoașterea de sine. Acest lucru înseamnă pereți mobili și mobilier care poate fi rearanjat cu ușurință, conform obiectivelor și formelor de învățare

avute în vedere la fiecare lecție sau activitate. În școlile cele mai îndrăznețe au dispărut chiar și panourile de afișaj din clase, locul lor fiind luat pe pereți de „white boards”, pe care copiii pot scrie și desena, făcând încercări, imaginând, creând, pentru ca apoi să șteargă ce au lucrat pentru a începe alte proiecte.

Mediu de învățare bun

Având în vedere faptul că atât elevii, cât și profesorii își petrec o parte însemnată din viața și timpul lor între pereții școlii, este foarte important ca aceasta să fie un loc curat și bine întreținut, cu spații îngrijite și frumos amenajate, în care toți membrii comunității școlare să se simtă bine și să vină cu plăcere.

Specialiștii spun că mediul fizic în care se învață este unul bun dacă:

- îndeplinește standardele de calitate privind igiena, acustica și iluminatul, cu săli de clasă care să absoarbă zgomotul, pardoseli ușor de curățat, sisteme care să utilizeze lumina naturală și să consume puțin;
- este unul deschis și primitiv, care să permită întărirea ideii de comunitate școlară și de a fi împreună;
- este flexibil, poate fi folosit pentru diverse scopuri și îi poate fi schimbată destinația, în caz că acest lucru se impune.

Al treilea profesor

Spațiul în care învață copiii trebuie să fie unul care să le placă, să îi reprezinte, să îi provoace să caute, să descopere și să se descopere. În pedagogia Reggio Emilia se spune chiar că spațiul este un fel de „al treilea profesor”, care îi „vorbește” copilului prin tot ceea ce îi oferă și îi

dă posibilitatea să acționeze și să experimenteze individual, dar mai ales în echipă. Atât spațiul interior, cât și cel exterior, grădinile, curțile, terenurile de joacă și cele de sport, ar trebui amenajate astfel încât să stimuleze imaginația copiilor, creativitatea lor, dorința de a explora și plăcerea de a descoperi. În loc de clădiri prăfuite, cenușii și mohorâte, cu grădini și curți neîngrijite, e timpul să avem școli curate, prietenoase, vesele și colorate, în care copiii să aibă un cuvânt de spus și în care să vină cu drag.

Primul pas în ”schimbarea la față” a școlilor constă într-o evaluare obiectivă a stării de fapt, a felului în care arată în prezent spațiul acestora și a funcțiilor pe care acesta le îndeplinește în relația cu copiii. Directorilor și profesorilor care își propun să reinventeze spațiul unei școli pentru a-l face mai prietenos și a crește în același timp calitatea învățării, le recomand să își pună și să răspundă la următoarele întrebări și la altele care mai pot apărea în timpul analizei:

- care este legătura dintre proiectul educativ și organizarea spațiului?
- oferă spațiul resurse suficiente pentru învățare?
- ce mesaje transmite spațiul copiilor?
- în ce mod spațiul favorizează relațiile dintre membrii comunității școlare?
- este spațiul unul primitiv pentru copii, părinți și profesori?
- permite spațiul învățarea personalizată?
- unde se joacă copiii?
- cum oglindește spațiul rezultatele muncii copiilor și ale activității profesorilor?
- unde și cum sunt expuse lucrările copiilor?
- cum cultivă spațiul gustul estetic?
- în ce măsură spațiul permite studiul individual?

- cum facilitează spațiul învățarea pe grupe ?
- există locuri pentru întâlniri, discuții, dialog?
- cât de flexibil este spațiul?
- ce informații transmite spațiul și cum o face?
- unde și cum permite spațiul comunicarea intrainstituțională?
- este spațiul unul curat?
- ce elemente din spațiu pun în pericol viața și sănătatea copiilor și profesorilor?
- permite spațiul accesul la tehnologie?
- în ce măsură contribuie copiii la amenajarea spațiului școlii?
- sunt ideile copiilor valorizate și apreciate?
- cum reflectă spațiul aprecierea diversității culturale?
- cum arată curtea și grădina școlii?
- cum dezvoltă spațiul creativitatea copiilor?
- există locuri pentru pregătirea și desfășurarea de activități extrașcolare?
- este cancelaria un loc în care profesorii au acces la informație și se pot și relaxa?
- există locuri în care copiii și profesorii să își lase lucrurile personale?
- este asigurat accesul echitabil la spațiile și resursele școlii?
- ce elemente naturale/ din natură sunt folosite în amenajarea spațiului?
- câtă lumină naturală există în spațiu?

Odată identificate aspectele legate de calitatea spațiului care necesită îmbunătățiri, urmează prioritizarea lor și identificarea de soluții și rezolvări, dintre care unele pot fi imediate, altele pe un termen mai lung. Toate ar trebui să fie însă bazate pe deschidere și colaborare cu părinții, autoritățile administrative, ONG-uri, instituții și persoane interesate de educație din comunitățile locale.

Contribuția copiilor

Niște foști elevi mi-au spus că nu o să uite niciodată momentul când, pe vremea când eram directoare, le-am dat pensule și culori și le-am spus să picteze geamurile din clase și de pe coridoare. Spațiul unei școli trebuie să fie un loc primitiv, vesel și colorat, în care copiii să vină cu plăcere și în care să se simtă proprietari, și nu oaspeți de fiecare zi. De aceea, este important ca elevilor să li se dea posibilitatea de a se implica în punerea în practică a unor idei care să schimbe modul în care arată nu numai sălile de clasă, ci și holurile, zidurile exterioare, curțile, grădinile sau gardurile școlilor în care învață. Pe lângă faptul că astfel de activități le dezvoltă abilități practice și de lucru în echipă și le oferă ocazia să își îmbogățească cunoștințele în domeniul tematic ales, există și avantajul că, participând alături de adulți la realizarea unor intervenții artistice în spațiul școlii lor, elevii vor ajunge să aprecieze schimbările făcute și eforturile depuse de profesori.

Proiectul "Dă culoare școlii tale!" este un model al unui astfel de demers, în care copiii au pictat un perete de pe unul din coridoarele școlii lor, descoperind valoarea muncii în echipă, bucuria lucrului bine făcut și faptul, că (așa cum povestește mai jos profesorul Narcis Martiniuc, unul dintre facilitatorii care au lucrat în proiect) dintr-odată, s-au simțit ACASĂ.

„Coridorul este spațiul ce definește școala într-un mod special. Aici au loc trădări, iubiri discrete, trageri cu urechea, cruzimi uneori, pânze febrile. Ferestrele coridorului operează diferit decât cele ale clasei. Poți visa intens atunci când te plictisești la ore sau poți să-ți cauți evadarea rapid, hăituit

de profesorul ce te evaluează – însa fereastra coridorului este cu totul altceva; ea este veselă pentru că se deschide spre spațiu și te îndeamnă la libertate – coridorul și ferestrele sale sunt ale elevului și-i oferă exact ceea ce el dorește.

Cu atât mai diferit operează peretele coridorului. Obtuz, de regulă lipsit de lumină, este încărcat cu litografii sacrosante, cu personaje mitizate într-un abstract iconic, confuz și de neatins decât prin sarcasm. Personaje istorice, scriitori, fragmente istorice mărețe – un fel de produs media de ciment industria ștanțat prin repetiție - o masă de celuloză didactică. Nu întâmplător elevii încearcă în felul lor să-și apropie și să-și umanizeze coridorul – aici apar cele mai multe „grafitti” sau, de exemplu, ridicularizarea personajelor de neatins prin „punerea de mustăți”. În coridor se deschid ușile ce duc întotdeauna spre viitorul imediat, ce de multe ori are o greutate de plumb – spre ora ce se apropie... CU ATÂT mai mult a avut IMPACT PICTURA aplicată aici, în acest spațiu unde se întâlnesc tensiuni extrem de difertie, stări paroxistice, întâmplări tragice... DINTR-O dată – iar copiii mi-au marturisit asta – au fost, dintr-o dată așadar și pentru prima dată și ei prezenți ACASĂ – în propria lor casă, sală de clasă...”

Foarte mulți copii care au participat la realizarea picturii murale din școlile lor au apreciat faptul că au fost lăsați să își exprime propriile idei și că li s-a dat o șansă să facă din școala lor un loc mai plăcut, în care să se regăsească și în care să se simtă bine. Sperăm ca proiectul "Dă culoare școlii tale!" să dea startul unei mișcări mai ample la nivel național, care să crească comunitatea școlilor creative din România. Copiii așteaptă.

Artă și educație – promovarea diversității și ideilor de drepturi prin artă/artă participativă

Mircea Toma

Artă și educație – promovarea diversității și ideilor de drepturi prin artă/artă participativă

Înainte de a intra în subiectul valorificării didactice a discursului artistic – în particular al artei vizuale – pentru a transmite mesaje despre drepturile fundamentale ale omului, cred că ar fi util să aruncăm o privire mai cuprinzătoare asupra istoriei interferențelor dintre exprimarea artistică și intervenția socială. Am un motiv simplu pentru care țin să facem acest mic ocol: există riscul ca programe de genul celui pe care îl povestim aici să li se pară unora ca fiind soluții parașutate artificial în viața școlii; mediul online este populat de persoane care țin neobosite teorii ale conspirației în legătură cu orice activitate al cărei rost poate să li se pară bizar, neadecvat. Există din păcate, azi, în România, suficiente persoane pentru care cultura democratică, valorile europene, drepturile fundamentale ale omului, multiculturalismul sunt considerate amenințări pentru “tradiția multimilenară a națiunii noastre creștine”. Ori, programul nostru este expus a fi criticat că “intoxică cu multiculturalism” mințile tinerilor¹. O incursiune în istoria artei sfârșitului de secol XIX va oferi, însă, argumente clare că instrumentalizarea artei pentru promovarea unor valori pe care le regăsim azi în lista drepturilor fundamentale ale omului a existat încă de acum peste 100 de ani.

1. Natura moartă trăiește

Implicarea formelor de exprimare artistică în transmiterea valorilor care se regăsesc în drepturile fundamentale ale omului sau în principiile care definesc democrațiile sunt subiect de preocupare explicită a comunității artistice și, respectiv a academicilor, ale căror obiecte de studiu sunt pedagogia, sociologia, arta sau politica - de câteva decenii. Preocupările legate de această fierbinte temă contemporană, drepturile omului, sunt formulate explicit abia după cel de-

al doilea război mondial – au fost prefigurate, însă, mult mai timpuriu, de încinse dezbateri teoretice care opuneau arta ca instrument social, artei “de dragul artei”. Simplificând mult o analiză academică² a conflictului care și-a avut rădăcinile la finele secolului XIX între conservatorii și progresiștii epocii, istoria consemnează o inițiativă a artiștilor progresiști care și-au dezlegat forma de exprimare artistică de constrângeri formale, ca formă de protest față de convenționalismul plastic și de mesaj al conservatorilor, și-au eliberat desenul de susnumitele reguli, invocând ideea că arta se face de dragul artei, nu de dragul unor beneficiari politici sau religioși. În acel episod, “arta pentru artă” a însemnat promovarea libertății de exprimare. Într-un stadiu ulterior al înfruntării dintre cele două curente, progresiștii au eliberat nu doar linia desenului, ci și ideile, ei refuzând să mai susțină status quo-ul – într-o translație în context contemporan, au refuzat să mai susțină sistemul, *establishmentul*.

¹ <http://www.rfi.ro/social-86145-criza-refugiatilor-vazuta-din-romania-de-la-manifestari-xenofobe-la-acceptare>

² <http://arthistoryresources.net/modernism/artsake.html>

Două picturi contemporane despre un același subiect: execuția lui Maximilian, împăratul Mexicului, în 1867. Eduard Manet, pictor progresist, tratează evenimentul (pictura din stânga) într-un registru caricatural, consecvent atitudinii neconvenționale care îl considera pe Maximilian o marionetă a împăratului Napoleon III; pictura a fost, în epocă, subiect de cenzură. Prin contrast, lucrarea conservatorului Jean Paul Laurens – dreapta – face din Maximilian un erou în fața căruia, în momentele dinaintea execuției, el este cel care îl consolează pe preotul venit pentru ultima confesiune, ceea ce îi umple de respect și pe soldații veniți să-l execute. (imagini reproduse din “Modernism”, Christopher L.C.E. Witcombe)³

Acela a fost momentul în care conservatorii s-au regrupat în spatele ideii de – surpriză! - aceeași “artă pentru artă” pentru a descuraja militantismul, angajarea socială sau politică a artistului. Manifestul conservator propunea validarea ca artă doar a acelor manifestări care se izolează în spațiul exclusiv al esteticului. Desigur, această speranță devine deșartă în momentul în care însuși refuzul angajării pentru o cauză publică devine o formă de susținere a status-quo-ului. Cu alte cuvinte, o natură moartă realizată plastic în registrul canonic este, implicit, și în ciuda aparențelor, un manifest, o exprimare a unei atitudini fie ea și cea de nonimplicare. Ar mai fi de menționat ceva legat de această epocă în care progresiștii sfârșitului de secol XIX și începutului secolului XX au eliberat conceptual arta pentru a o înzestra cu valențe de intervenție socială. Prin produsele lor artistice, progresiștii – care începuseră să fie numiți “avangardă” - au expus patologii sociale și și-au propus – susțin cercetătorii – explicit să educe publicul și să promoveze idealuri de libertate și egalitate – pentru care, atunci, nu se folosea încă identitatea integratoare de drepturi fundamentale ale omului.

2. Practica drepturilor omului – sau de e necesară educația cu acest subiect

Dar, în definitiv, de ce ar fi nevoie ca arta să se implice ca vector de educație în promovarea drepturilor omului? România a semnat încă din 1955 Declarația Universală a Drepturilor Omului (adoptată de Organizația Națiunilor Unite în 1948), iar Convenția Europeană a Drepturilor Omului a fost ratificată de țara noastră în 1993. Ca să nu mai pomenesc o lungă listă de documente oficiale vizând diferite aspecte particulare ale drepturilor omului, care au fost asumate de statul român. Cu alte cuvinte, avem un cadru normativ temeinic, de ce ar fi nevoie să se mobilizeze artiștii și școala pentru a promova ideea și valorile temeinic protejate de legi? Nu există riscul ca, prin supralicitare, programele de promovare a drepturilor omului să se golească de conținut, să se reducă la nivelul unui discurs propagandistic, al unei retorici de lemn? Evident că acest risc este prezent, dar nu din cauza conținutului, ci a calității. Să le luăm pe rând. Distanța de la legi la viața reală dă măsura calității unui stat. Cadrul normativ pe care l-am pomenit este o condiție necesară, dar nu suficientă pentru un stat democratic pentru care drepturile omului sunt un pilon definitoriu. Or, dacă explorăm rezultate ale unor evaluări realizate cu instrumente academice – care nu pot fi, așadar, expediate ca simple opinii – situația din teren este considerabil decalată față de cadrul normativ. Dacă ar fi să ne referim la decalajele de gen în raport cu accesul la resursele societății – așa cum sunt prezentate de o cercetare recentă care urmărește discriminarea de gen în țările membre UE⁴ – vom descoperi că România se situează pe ultimul loc: femeile au salarii mai mici decât bărbații, au acces pe piața muncii limitat la profesii mai prost plătite și mai puțin respectate, au acces limitat la educație și la timp liber și așa mai departe. Iar femeile sunt grupul cu expunerea la discriminare cea mai redusă, dacă e să îl comparăm cu grupul persoanelor cu altă orientare sexuală, al persoanelor infectate cu HIV, al romilor, al maghiarilor și încă alte câteva categorii. Explicația acestui important decalaj nu este simplă, dar cu siguranță unul dintre motive este caracterul profund înrădăcinat în mentalități

³ <http://arthistoryresources.net/modernism/roots.html>

⁴ <http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0215616enn.pdf>

consolidate timp de multe generații în cultura societății noastre. De câte secole este considerată femeia a fi un accesoriu al bărbatului? Câte sute de ani au fost romii, robi? Ori, pentru o schimbare a unor atitudini atât de rigidizate, este nevoie de un efort constant, susținut și de intervenții bine calibrate. Acesta este motivul care ne determină să susținem că nici un efort de promovare a drepturilor fundamentale ale omului nu este inutil, dimpotrivă, este necesar și prioritar.

Cât privește calitatea comunicării despre drepturile fundamentale, aici da, se poate discuta despre demersuri salutare, dar și despre intervenții contraproductive. Cât timp vorbim despre formarea unor competențe, căile eficiente vor fi comparabile cu cele considerate ca atare în cazul oricăror altor discipline. Deci, e evident că promovarea drepturilor omului se poate face formalist, fără har pedagogic, deci fără eficiență. Între soluțiile inovatoare, care au șansa de a eluda obstacolul arid al teoreticului, al abstracțiunii aride, expresia artistică oferă oportunitatea unei abordări interactive și a operaționalizării conceptelor de transmis. Utilizarea artei în procesul educațional pentru a forma competențe în domeniul drepturilor fundamentale ale omului asigură o bună angajare motivațională atât a beneficiarului – de exemplu, a elevului – cât și a formatorilor.

3. Baia de arte

Știu, misiunea mea în acest text este să ajung să scriu despre arte vizuale în școală. Dar școala nu este singurul loc în care se face educație, iar artele vizuale nu sunt singura formă de expresie artistică folosită pentru intervenție socială. Viața unui adolescent sau a unui tânăr adult poate concentra o mult mai mare diversitate de influențe formative vehiculate de diferite forme de exprimare artistică.

Muzica este, probabil, forma dominantă. Diversitatea mesajelor vehiculate sonor este uriașă: convenționalism plat al “conservelor” pop, mesaje radicale ale unor trupe rock⁵, texte homofobe și rasiste ale unor hip-hop-eri (Paraziții), militantism multicultural al muzicii

5 ilustrez cu un citat din Luna Amară <https://www.youtube.com/watch?v=8YuPPH92iak>

punk grupată în mișcarea “Anti-Fa(scistă)”, misticismul rock-ului creștin și multe altele. În formele evocate, muzica este vehicul de influență dinspre autorii ei spre publicul care o consumă. Există, însă, forme mult mai apropiate de caracterul instituționalizat al educației, în care muzica poate să devină instrument pedagogic. Într-un program⁶ destinat dezvoltării comunitare a unui mic cartier amenințat de gentrificare, un grup de copii este antrenat să folosească mai mult sau mai puțin minimal instrumente muzicale de jucărie și câteva de percuție; un artist bun pedagog muzical îi “asamblează” într-un produs muzical – proiectul “Biluna” - la realizarea căruia contribuie, alături de copii, câțiva muzicieni de calibru; rezultatul este un spectacol de succes reluat timp de doi-trei ani.

Credit foto: Maria Drăghici

Rezultatul pedagogic, mai puțin vizibil pentru public, este revalorizarea personalităților copiilor proveniți din familii marginalizate, multe de etnie roma: proiecția în viitor a tinerilor artiști a fost energizată de program, ancorarea lor în traseul educațional convențional a fost consolidat. În sfârșit, publicul care a aplaudat spectacolul a fost informat cu privire la istoria intervenției comunitare și a problemelor de excludere la care locuitorii cartierului au fost expuși – iarăși, un tip de interacțiune care poate să determine schimbări atitudinale.

Filmul. La fel ca muzica, filmul este un gen cu impact uriaș datorită forței sale de multiplicare. Iar între cele două specii, fratele mai mare domină: filmul de ficțiune. Este un domeniu cu o

6 proiectul Biluna – Centrul Comunitar La Bomba https://www.youtube.com/watch?v=_oXzJ3lup4U

notorietate mult prea mare pentru a mai detalia sau ilustra. Așa că mă voi mulțumi să pomenesc doar titlul filmului care a câștigat „Ursul de argint” la Berlin anul trecut: „Aferim”. Din perspectiva drepturilor omului, filmul lui Radu Jude oferă prilejul unei reevaluări necruțătoare a culturii autohtone tradiționale: rasismul, antisemitismul, misoginia au fost valori de bază ale unei societăți feudale, valori ocltate de discursul conservator al “lecției de istorie a patriei” redactată în retorica patriotardă. Filmul documentar își permite să fie mai direct în intenții, să atace explicit teme care pot fi legate de drepturile omului. Dacă spre deosebire de filmul de ficțiune, documentarul nu beneficiază de o difuzare comparabilă, volumul de filme dedicate doar drepturilor omului este suficient de mare pentru a asigura conținutul unui festival – One World Romania –, dedicat exclusiv drepturilor omului, cu durata de o săptămână. Unul dintre documentarele proiectat în ediția din acest an a festivalului are cu relevanță particulară pentru subiectul acestei prezentări: filmul “Profesori de ignoranță” pune alături profesori israelieni și palestinieni și versiunile lor de istorie a celor două popoare care conviețuiesc în Orientul Mijlociu; în poveștile lor despre istorie, perspectiva “celuilalt” este, cu puține excepții, ignorată.

Mona Nicoară, autoarea unui documentar de referință despre segregarea școlară a copiilor romi – “Școala noastră” își deconspiră într-un interviu⁷ mecanismul creației și modul în care drepturile omului participă la construcția filmului: “Filmul e o unealtă care poate fi folosită de cei care luptă să schimbe lumea”.

“Ideea filmului a pornit, de fapt, de la frustrare

⁷ Gazeta de arta politica <http://artapolitica.ro/?p=1138>

mea personală ca activist: în ultimii 20 de ani am văzut sute de rapoarte și de strategii pe romi, care au schimbat însă prea puțin înțelegerea noastră umană, colectivă asupra problemelor cu care se confruntă romii și a rolului nostru în rezolvarea lor. Am sperat că o abordare diferită – o poveste reală, simplă, cu oameni pe care ajungi să îi cunoști – poate să ne ajute să înțelegem, măcar la nivel individual, care sunt resorturile și leacurile discriminării.

...

Sper ca Școala noastră să provoace un proces de introspecție în cei care văd filmul. Să ne îndemne pe toți la o examinare onestă a rolului pe care îl avem fiecare în societate. Dacă e o miză politică a filmului, e o miză politică în cel mai larg sens al cuvântului – al relației dintre noi ca indivizi și organizarea socială din care facem parte și pentru care, în fond, suntem responsabili. Politicile, în sensul mic al cuvântului, nu capătă conținut decât cu consimțământul nostru ca indivizi”.

Dacă vorbim despre axa artă-educație-școală, putem considera că este un proces declanșat și în dezvoltare cel al penetrării filmului în școală; există, deja, câteva organizații care promovează atât programe de consum critic de film (EducaTiff,⁸ Film Club Romania⁹), cât și programe destinate utilizării filmului (îndeobște documentar) în școală (Astra film festival și OneWorld¹⁰). Din perspectiva temei noastre, programul OneWorld la școală este explicit dedicat promovării drepturilor omului prin artă (cinematografică) la școală.

Teatrul. Dramaturgia românească a avut un moment de relansare similar celui al cinematografiei. “Noua școală” de teatru a avut un nume: DramaAcum – un grup de autori care au reorientat discursul și arhitectura dramatică spre social și autentic. Spectacolele sunt produse după ce autorii plonjează într-un spațiu social aflat eventual în criză; interviurile cu protagoniștii reali și documentarea – la care uneori participă și

⁸ <http://tiff.ro/en/educatiff>

⁹ <http://www.filmclubromania.ro/>

¹⁰ <http://scoala.oneworld.ro/en/>

actorii - sunt condiții cheie pentru majoritatea produselor din acest gen. “Amintiri din epoca de școală” (de Mihaela Michailov în regia lui Radu Apostol) este un exemplu tipic de asemenea spectacol și care este dedicat drepturilor fundamentale ale copilului. “Amintirile” și alte spectacole dedicate drepturilor omului au început să fie jucate în școli, acolo unde școala a înțeles că e important să deschidă porțile vieții reale. Mai mult, în unele piese, elevii înșiși devin actori pentru a-și interpreta problemele (ex: “Familia Offline”, un spectacol despre copiii ai căror părinți sunt plecați în străinătate).

Radu Apostol, unul dintre reprezentanții acestui curent, vorbește explicit într-un interviu¹¹ despre “Educația prin teatrul educațional”: “Educația prin Teatrul Educațional este o prelungire a modului în care educația se face în familie. O clasă în care se desfășoară un curs de teatru educațional se aseamănă foarte tare cu podeaua din „camera copiilor”, cu podeaua din orice încăpere în care se află copiii. Nu există stabilite apriori „locuri mai bune” sau ”locuri mai puțin bune”, nu există complexul „ultimei bănci” sau „al băncii întâi”, pentru că fiecare nouă întâlnire pentru realizarea unei noi acțiuni dramatice se poate petrece în tot spațiul, oriunde imaginația și fantezia participanților îi poartă. Nu există „catedră” și, implicit, nu există o unică direcție de manifestare a interesului major, un *loc de forță*,

11 <http://artapolitica.ro/?p=1095>

unic depozitar al cunoștințelor și informațiilor interesante pentru elev. Nu există un raport de superioritate a profesorului față de elev, așa cum este indus de arhitectura sălilor de curs din sistemul tradițional de educație.[...]Rolul profesorului în modelul educațional bazat pe Teatrul Educațional este foarte asemănător celui pe care părintele, bunicul, fratele sau sora mai mare, prietenii îl exercită asupra copilului. Profesorul reprezintă, primordial, un reper de securitate și siguranță pentru elev, și nu unul de autoritate, reprezintă un partener de joc.”

Arta activă. Proiectul muzical pe care l-am descris mai sus a fost parte dintr-un program care s-a autodefinit a fi “artă activă”. Un grup de artiști s-a implicat timp de mai mulți ani în viața unei comunități la coagularea căreia au contribuit intervenind cu un arsenal vast de limbaje artistice – film, fotografie, grafică, teatru, creație de modă¹² și - experiența descrisă mai sus - muzică. În experimentul Rahova-Uranus – centrul comunitar La Bomba – arta a fost reformulată pentru a prelua vocile cetățenilor din comunitate; poveștile acestora au devenit film și piese de teatru, unele interpretate chiar de ei înșiși. Valențele formative/educaționale ale artei au fost integrate într-o formă de intervenție încă și mai intensă, ele asistând nașterea și creșterea conștiinței colective a unei comunități, o comunitate aflată în dificultate și pentru care asocierea într-un organism colectiv a însemnat consolidarea unor mecanisme de apărare și răspuns față de amenințările venite dinspre sistem. Câțiva dintre copiii din comunitate au reușit să se desprindă de un destin care-i condamna să repete ciclul vicios al generațiilor de excluziune socială.

Arta plastică își are o excelentă ilustrare în chiar programul descris de această publicație.

Înainte de a avansa spre ultimul capitol al acestui sumar exercițiu de contextualizare a utilizării artei plastice în educația pentru drepturile omului în școală, vă invit să mai aruncăm o privire peste cele povestite mai sus. Veți descoperi că nu asistăm la o relansare a filmului, a teatrului, a artelor vizuale și așa mai departe. Nu cred că transformările revoluționare de paradigmă

12 Parada femeii evacuate: <http://www.suplimentuldecultura.ro/index.php/afisStire/3485>

din fiecare dintre aceste sectoare de creație artistică sunt fenomene independente între ele. Dimpotrivă, dacă ar fi să argumentez invocând doar natura proceselor socio-culturale, care stabilesc gradul uriaș de interdependență a subsistemelor în cadrul macrosistemelor, ar fi suficient. De aceea cred că România începutului de mileniu trăiește o amplă Mișcare culturală, o replică contemporană - și autohtonă - a istoricei rebeliuni a progresiștilor de acum un secol. O mișcare în strategia căreia intră – uneori explicit – pătrunderea în școală. Iar cum noua paradigmă a Mișcării înseamnă abordarea onestă, frontală, a subiectului vieții, în actualitatea și concretitudinea lui și promovarea valorilor în baza cărora oamenii redevin egali, asta înseamnă că școlii i se oferă șansa de a se deschide vieții reale.

4. În folosul cui?

Subiectul diversității și al drepturilor omului este un domeniu de cunoaștere la fel de puțin explorat atât de corpul didactic, cât și de elevii din învățământul preuniversitar. Pentru a evalua calitatea competențelor profesoarelor/profesorilor de a pregăti elevi în materia “drepturile fundamentale ale omului” am vizitat site-urile câtorva universități. Niciuna dintre cele pe care le-am cercetat nu are, în lista de discipline incluse în programa cursurilor postuniversitare de certificare pentru profesia didactică de la universități, vreun program dedicat educației pentru diversitate, inițierii în drepturile omului. Doar la Universitatea din Cluj Napoca am găsit un curs care se apropie tangențial de acest subiect – “Mass-media, educație, societate”.

Privită dinspre realitatea din școli, situația arată astfel: în întâlnirile pe care le-am avut, în ultimii trei ani, în multe instituții de învățământ preuniversitar din toată țara atât cu profesori, cât și cu elevi, am avut prilejul să constat efectele acestei lacune în pregătirea corpului didactic: elevii și profesorii împărtășesc mentalități, atitudini și stereotipuri culturale care nu îi deosebesc de restul populației. Intoleranța față de diferite grupuri vulnerabile la discriminare – femei, persoane cu dizabilități, gay, romi etc este atitudinea dominantă. Acest fenomen constituie o vulnerabilitate socială pe care România s-a angajat să o controleze prin mai

multe măsuri. La nivelul sistemului educațional, strategia guvernamentală vizând atingerea obiectivelor legate de dimensiunea echității și coeziunii sociale își propune să promoveze: *“Conținuturi de educație socio-culturală pe teme locale și universale precum: drepturile omului, pacea și securitatea oamenilor, egalitatea sexelor, diversitate culturală, educație interculturală, educație pentru sănătate și pentru calitatea vieții, educația pentru timpul liber, buna guvernare (transparența, exprimarea liberă a opiniilor, libertatea expresiei, contribuția la formularea politicilor), educația pro-patrimoniu și pentru memoria locală.”*¹³

Există, deci, un argument formal și administrativ destul de puternic pentru a da curs programelor de promovare a educației pentru drepturile omului în școală. Un alt argument, mult mai palpabil, poate fi simțit în aceste zile în care emoțiile populiste reușesc să facă din refugiații sirieni un inamic public extrem de periculos, iar din islam o amenințare la adresa “ființei culturale a neamului român”. Sigur că distanța unui deceniu va face din aceste emoții o amintire vagă și în 2026 ne vom permite o reevaluare la rece a raporturilor reale dintre refugiați și țările gazdă – așa cum putem să gândim azi drama războiului dintre ortodocșii sârbi, catolicii croați și musulmanii bosniaci. Dar până atunci, soarta câtorva generații de copii sirieni va fi fost pecetluită de excluziune. Azi sunt câteva zeci de mii de copii sirieni care trăiesc în tabere de refugiați de patru ani fără a fi avut acces nici măcar o zi la o minimă sursă de educație.

De aceea consider că, până se va urni un sistem birocratic să instaleze programe de formare pedagogică pentru profesori, arta rămâne unul dintre instrumentele de forță care poate angaja, emoțional și intelectual, elevi și profesori deopotrivă, într-o întreprindere comună care-i îmbogățește cu valori ale umanității.

13 Guvernul României, Strategia Națională de Dezvoltare Durabilă a României, Orizonturi 2013-2020-2030 file:///Users/mirceatoma2/Downloads/Strategia%20nationala%20pentru%20dezvoltare%20durabila%20-mai%202008%20-proiect.pdf

